

STEGA

Strategija za evropsku i građansku Crnu Goru

Sv. Petar Cetinjski

„na okup Crnogorci ... „

Sadržaj:

- 1. Deklaracija o izradi Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru**
- 2. Načela za izradu Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru**
- 3. Programske osnove za izradu Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru**

DEKLARACIJA

o izradi

Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru – STEGA

23.04.2024. godine

Privrženi vrijednostima Ustava Crne Gore: slobodi, miru, toleranciji, poštovanju ljudskih prava i sloboda, multikulturalnosti, demokratiji i vladavini prava,

Posvećeni vrijednostima proklamovanim u Ugovoru o Evropskoj uniji,

Opredijeljeni da se izborimo za svoje mjesto u društvu evropskih naroda,

Zahvalni za žrtve predaka i odgovorni za dostojanstven život potomaka,

Svjesni složenosti vremena u kojem se nalazi naša država i društvo,

U namjeri da okupimo društvene snage za bolju budućnost,

S ciljem uspostavljanja nove državotvorne i društvene paradigme,

Mi, slobodni/e građani/ke Crne Gore,

potpisujemo

DEKLARACIJU

o izradi

Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru – STEGA

Deklaracija o izradi Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru - STEGA, predstavlja javnu **inicijativu slobodnih pojedinaca**, okupljenih oko zajedničkog imenitelja – **borbe za bolju i pravedniju Crnu Goru**.

Proces izrade STEGA-e trajaće dvije godine, do 2026. godine, kada će biti usvojena dugoročna **Strategija evropske i građanske Crne Gore**, u svim oblastima, od prava i ekonomije, zdravstva i socijalne politike, do kulture i politike identiteta, s ciljem da se ostvari “Agenda 2028” – **punopravno članstvo Crne Gore u EU**.

STEGA, u svom nazivu, **simbolički povezuje** najslavnije datume crnogorske prošlosti sa budućnošću Crne Gore, s naglaskom na Stegi iz vremena Petra I, kao **aktu ujedinjavanja**, nasuprot tendencijama razjedinjavanja crnogorskog društva i razgradnje crnogorske države.

Proces izrade STEGA-e je otvoren za pojedince i društvene subjekte koji dijele slijedeća **načela i vrijednosti**:

JEDINA CRNA GORA

STEGA je zasnovana na aksiomu - Crna Gora kao **jedinstvena, nedjeljiva i naša jedina država**. Zalažemo se i podržavamo njegovanje veza sa drugim državama i narodima, posebno onim najbližima – našim susjedima.

Mi smo svoj centar – ničija periferija.

EVROPSKA CRNA GORA

STEGA je izraz težnje da Crna Gora postane **prva sljedeća članica Evropske unije 2028. godine**. Težimo evropskom društvu, čija su temeljna obilježja pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda i solidarnost. Želimo da njegujemo antifašizam i čuvamo životnu sredinu. Nastojaćemo da doprinesemo osnovnom cilju Evropske unije - unaprijeđenju mira, afirmaciji njenih vrijednosti za dobrobit sadašnje i budućih generacija.

Da budemo građani, a ne stranci u EU.

GRAĐANSKA CRNA GORA

STEGA je zasnovana na ustavnom patriotizmu, što je drugo ime za **građanski karakter države**, a protiv etnofederalizacije države, getoizacije i asimilacije.

STEGA je dokument za razvoj **inkluzivnog i državotvornog crnogorskog društva**, koje je široko za sve, bez obzira na nacionalnu, etničku, vjersku i drugu pripadnost.

STEGA se suprotstavlja svim velikodržavnim i velikonacionalnim konceptima koji te posebnosti zloupotrebljavaju na štetu Crne Gore.

Svi za Crnu Goru, Crna Gora za sve.

UNUTRAŠNJI DIJALOG

STEGA će biti **rezultat zajedničkog rada**, u kome će vrijednosti i javni interes biti glavno mjerilo rezultata. To se može postići samo iskrenim, **unutrašnjim društvenim dijalogom**, uz poštovanje činjenica i bez uticaja izvan Crne Gore.

Na sva otvorena pitanja odgovori su u Crnoj Gori.

U cilju inkluzivnosti i otvorenosti procesa pozivamo građane i društvene subjekte da **daju komentare, sugestije i prijedloge** na Nacrt strategije za evropsku i građansku Crnu Goru **redakcionim odborima** za izradu STEGA-e i time doprinesu kvalitetu ovog dokumenta važnog za izgradnju **bolje i pravednije Crne Gore u 21. vijeku.**

Podgorica 23.04.2024. godine

Potpisnici

(raspored na spisku je po redu potpisivanja)

Vladimir Nikaljević, privrednik (Podgorica)

Akademik Đorđije Borožan (Podgorica)

Akademik Slobodan Backović (Podgorica)

Akademik Vukić Pulević (Podgorica)

Prof. dr Branislav Radulović, univerzitetski profesor (Podgorica)

Prof. dr Gordana Đurović, univerzitetski profesor (Podgorica)

Prof. dr Ilija Vujošević, univerzitetski profesor (Podgorica)

Prof. dr Čedomir Čupić, univerzitetski profesor (Beograd)

Dr Nikola B. Šaranović, univerzitetski predavač i književnik (Podgorica)

Dragana Čenić, arhitekta (Podgorica)

Vlado Vuković, advokat (Podgorica)

Akademik Zuvdija Hodžić (Podgorica)

Akademik Branko Baletić (Podgorica)

Mr Radoje Cerović, psiholog (Podgorica)

Draško Dapčević, advokat (Podgorica)

Igor Gojnić, pravnik (Bar)

Jovan Đuranović, ekonomista u penziji (Podgorica)

Nenad Lekić, menadžer (Podgorica)

Vojo Banović, privrednik (Bar)

Dragan Mihović, pravnik (Grbalj)

Radojica Dakić, privrednik (Podgorica)

Dr Zoran Jovančević, anesteziolog (Berane)

Radoslav Nišavić, profesor (Ulcinj)

Prof. dr Rade Ratković, univerzitetski profesor (Budva)

Branko Medigović, privrednik (Petrovac)

Veselin Vučković, pravnik (Cetinje)

Veselin Bato Radulović, arhitekta (Danilovgrad)

Mr Neven Pajović, inženjer (London)

Anton Markić, advokat (Ulcinj)

Šefko Ličina, profesor njemačkog jezika (Švajcarska)

Bole Bošković kompozitor i autor filmova (Titograd)

Željko Perović, ambasador (Podgorica)

Doc. dr Adnan Prekić, istoričar (Pljevlja)

Mr Andro Martinović, profesor i reditelj (Nikšić)

Nenad Nikaljević, inženjer u penziji (Podgorica)

Doc. dr Svetlana Kalezić-Radonjić, pjesnikinja i univerzitetska profesorka (Podgorica)

Slobodan Marunović, prvak CNP (Danilovgrad)

Mr Snežana Burzan Vuksanović, menadžerka u kulturi (Podgorica)

Branislav Borilović, publicista (Cetinje)

Andriana Lukovac Đoković, arhitekta (Beč)

Milorad Mito Marković, preduzetnik (Cetinje)

Ratko Nikolić, bankar (Podgorica)

Branko Diki Kažanegra, privrednik (Budva)

Dr Šaleta Đurović, pravnik (Podgorica)

Prof. dr Goran Kaluđerović, sociolog, (Novi Sad)

Prof. dr Miomir Jovanović, univerzitetski profesor (Podgorica)

Sabina Talović, građanska aktivistkinja (Pljevlja)

Doc. dr Nikoleta Đukanović, univerzitetski profesor (Podgorica)

Dr. Anastazija Miranović, istoričarka umjetnosti (Bar)

Mr Magdalena Radunovic, konzervatorka (Podgorica)

Prof. dr Goran Radović, univerzitetski profesor (Podgorica)

Mr Jadranka Selhanovic, arhivska savjetnica (Podgorica)

Mr Ivan Jovović, pravnik i publicista (Bar)

Boris Prlja, pravnik (Cetinje)

Marko B. Radonjić, preduzetnik (Njeguši)

Obrad Pavlović, književnik (Kostanjica)

Branko Rajković, preduzetnik (Bar)

Veselin Radojičić, pomorac (Bar)

Doc. dr Milun Lutovac, univerzitetski profesor i slikar (Bar)

Mr Alek Barović, doktorant (Padova – Italija)

Milica Radulović, pravnik (Torino)

Vuk Latković, pravnik (Cetinje)

Prof. dr Božidar Šekularac (Podgorica)

Dr Slobodan Jerkov, muzikolog (Podgorica)

Nikola Vujačić, preduzetnik (Podgorica)

NAČELA

za izradu

Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru – STEGA

23.12.2024. godine

Načela za izradu Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru “STEGA“

*Put ka društvu evropskih vrijednosti, standarda, funkcionalnih institucija,
održivog razvoja, ekonomije, antifašizma, pravde i solidarnosti*

Crna Gora je kao rijeka ponornica! U svojoj burnoj i dugoj historiji, nekoliko puta je kao država nestajala sa historijske scene i ponovo se vraćala. Sada se obesmišljavja kao suverena i nezavisna država, kroz aktuelne procese atrofije institucija, uvezenim (klero)nacionalizmom i etnofederalizacijom.

Nakon državnog referenduma 2006. godine, uspostavljena vlast **nije iskoristila historijsku priliku** da sa punim kapacitetom **krene putem izgradnje funkcionalnih institucija, ekonomije, prosperiteta i stabilnosti**. Umjesto toga državne institucije, Univerzitet, Akademija i ukupno društvo su slabljeni, a njihova društvena funkcija obesmišljavana, kako bi se lakše prigrabili ostaci društvene (državne) imovine i vrijednog prostora. Iza tog „proces“ stajala je nova, izdvojena, privilegovana „elita“ koja je prosperirala na račun opštih interesa i stabilnosti same Države. Postignuti su i važni uspjesi: izbjegnuto je rat u Crnoj Gori, uveden je euro kao nacionalna valuta, obnovljena je nezavisnost i ostvareno članstvo u NATO-u. Ali, pokazalo se, da **država bez suštine: snažnog demokratskog društva i funkcionalnih institucija, teško može da obezbjedi stabilnost, prosperitet i držanu vitalnost**.

Konsanto prisutni **velikodržavni projekti**, okrenuti ka nestajanju crnogorske države i njeno „utapanje“ u politiku hegemonizma, koriste svaku slabost sistema da razaraju smisao postojanja crnogorske države. Ovog puta „proces“ je osmišljen da se izvede „iznutra“, kroz same institucije crnogorskog sistema, koje su **prvo devastirane, a zatim i „osvojene“**.

Procesu „zauzimanja institucija“ prethodila je aktivnost na preuzimanju kontrole nad medijima i bezbjednosnim službama i slabljenu ekonomske snage Crne Gore, kao i prisvajanjem kulturne baštine i istorije Crnogorskog naroda.

Kao rezultat osmišljenog procesa „atrofiranja crnogorske države i društva“ političke grupacije, koje su ranije na državnom referendumu osporavale mogućnost da se Crna Gora konsituiše kao država u punom kapacitetu, oslonjene na finansijsku i medijsku podršku iz regiona, smijenile su, formalno prozapadnu vlast, koja je nakon dugog perioda vladanja, **bez unutrašnjih moći da se suprostavi korupciji i kriminalu**, mirno predala vlast i prešla u opoziciju.

Umjesto da sprovede reforme i pozitivne promjene, nova vlast je uz latentu nestabilnost i konfuziju u vladanju, **uspostavila „pravo na vladavinu“ umjesto vladavine prava** i umjesto promjena sprovela (partijske) „zamjene“. Populizam je postao dominantna „matrica“ na koju se nadgradio uvezeni nacionalizam, koji su **strategijom tzv. „mekog puta“**, nastavili sa obesmišljavanjem institucija, izazivajući nesigurnosti i nestabilnosti, sa ciljem daljeg urušavanja institucija i crnogorske države, **stvarajući nefunkcionalnu državu i nepouzdanog NATO partnera**.

Ugrožavajući nacionalnu bezbjednost i suverenitet, rušen je princip „**neprobojnosti države**“, koncept savremenog suvereniteta i međunarodnog poretka, na način da vlada druge države direkto se mješajući u izborni proces, vrši uticaj na izbor i postavljenje kadrova, kontroliše i utiče na vršenje funkcija Vlade i njenih organa. Cilj strategije „mekog puta asimilacije“, je da, takva, **nefunkcionalna i slaba Crna Gora**, potpuno izgubi suverenitet i u geopolitičkoj kombinatorici, postane regionalna „moneta za potkusurivanje“, te **kompezacija** za „izgubljene teritorije“ i neostvarene „aspiracije“ u ranijim vojnim (ratnim) operacijama.

Atrofirana iznutra i agresivno napadnuta od hegemonista, nacionalista i populista Crna Gora **nema kapaciteta da se izgrađuje kao građansko, evropsko i prosperitetno društvo**. Zato je sada više nego potrebno, da se demokratskim putem, izborimo ne samo za prosperitetnu i građansku Crnu Goru već i za **samostalno vođenje države, vraćanja institucija u njihov puni kapacitet, za dobro države i građana Crne Gore!**

Zato, kao zajednica slobodnih pojedinaca udruženih oko ideje „STEGA-e“, pozivamo sve koji žele da Crna Gora bude naša zajednička evropska kuća, da se uključe u ovaj dugoročni Projekat. Svi dosadašni i budući autori trebaju da potisnu svoj ego, bez obzira na kvalitet ili kvantitet doprinosa, kako bismo izgradili društvo po evropskim standardima i vrijednostima, oslonjeni na crnogorsku istoriju, tradiciju, specifičnosti i interese sadašnjih i budućih generacija. U Crnoj Gori postoji mnogo sposobnih pojedinaca i grupa koji, sa manje ili više uspjeha, već javno djeluju. **Ali je očigledna nedovoljna objedinjenost, povezanost i saradnja oko istog cilja, formiranja cjelovitog projekta, omogućava da desni klerikalizam, ekonomski populizam i uvezeni nacionalizam nadvaldadju građansku i evropsku društvenu supstancu.**

- **Projekat (Nova) Stega nije nacionalni program,** već je državna strategija i prog ram reformi, svih njenih građana, **a suprostavljjen je svakom velikonacionalnom, klerikalnom, šovinističkom, nedemokratskom i antievropskom projektu.** To, naravno, ne znači da se Crnogorci odriču ili da nekome prepuštaju svoju istoriju, istorijske ličnosti, materijalne i nematerijalne kulturne i civilizacijske vrijednosti, niti svoje građane, bez obzira na nacionalnost, vjeru ili neku drugu odrednicu, koji su pod stalnim napadima i pokušajima svojatanja i instrumentalizacije.
- **Stega je građanski - državni projekat,** s posebnim naglaskom na garantovanje prava i statusa za manje brojne narode, u skladu sa najboljim evropskim standardima i praksom. Namjera je, da kroz inkluzivni način izrade ove strategije, pruži mogućnost da svi zainteresovani mogu da učestvuju, kako bi zajedno dali najveći doprinos njenoj izradi, tako da je društvena zajednica osjeća svojom i da na kraju postane opšte nematerijalno dobro svih nas! Koncept pisanja dokumenta je zamišljen da bude jednostavan, sažet i razumljiv, sa namjerom da bude dostupan svima. Strategija se zasniva na **novoj paradigmi** i jednom pitanju: **Da li vam je Crna Gora jedina država.** Oni čiji je odgovor DA, nosioci su ove Strategije. Iz ove paradigme proizilaze sljedeća **NAČELA STRATEGIJE:**

- **Načelo jedinstvenosti Crne Gore** Crna Gora je jedinstvena, nedjeljiva i naša jedina država. Legitimno je i nužno njegovanje različitih prijateljskih i drugih veza sa drugim državama i narodima, posebno onim najbližima: Republikom Srbijom, Bosnom i Hercegovinom, Republikom Hrvatskom, republikama Albanijom i Kosovom, ali ove države, s druge strane, ne mogu biti alternativa našoj državi Crnoj Gori.
- **Crnogorstvo kao inkluzivni državni i evropski princip** Takvo državno i evropsko Crnogorstvo je široko za sve kojima je Crna Gora jedina država. Crnogorstvo nije antisrpsstvo, naprotiv, poštuje i razumije „izvorno srpsstvo“ jednog dijela Crnogoraca. Ogromna je razlika između srpskog osjećaja i identiteta i „velikosrblja“ zadojenog ideološkim četništvom, baziranog na neiživljenoj imperijalističkoj ideologiji XIX vijeka. Ova ideologija, zasnovana na mitovima, istorijskim falsifikatima, projektima i krvavim vojno-političkim agresijama, i željom za uništenjem crnogorske države, ima za cilj **prisvajanje** crnogorske teritorije, resursa, 300 km morske obale, ali i 500 godina državne, nacionalne i političke istorije Crne Gore koje su oblikovale zajednički crnogorski identitet i državu Crnu Goru. Na takvo velikosrpsstvo, i na sve druge veliko nacionalne planove, ova strategija odgovara građanskim konceptom države i inkluzivnim državnim i evropskim Crnogorstvom.
- **Načelo dijaloga** Na sva otvorena identitetska i druga pitanja u Crnoj Gori odgovori se moraju tražiti i naći u samoj Crnoj Gori. To se može postići samo iskrenim, otvorenim i demokratskim unutrašnjim društvenim dijalogom, uz poštovanje činjenica i argumenata.
- **Načelo policentričnosti akcije** Nosioци ove strategije treba da budu „arhipelag“ pojedinaca, grupa, pokreta i drugih društvenih subjekata, koji će djelovati, autonomno, ali imajući i zajedničke pravce djelovanja i zajednički cilj. **Inicijativa, kreativnost i angažovanje društva je uvijek na pojedincima i društvenim grupama.** Za svaku od policentričnih aktivnosti postojaće tim, tim lider i saradnici, koji imaju konkretne zadatke i aktivnosti.

Policentrično djelovanje će se tematski diversifikovati: obrazovanje, ekonomija, upravljanje prostorom i resursima, zdravstvo, borba za očuvanje životne sredine, očuvanje tekovina suverene, međunarodno priznate države Crne Gore, aktivnosti koji obezbjeđuju socijalnu pravdu, solidarnost i inkluzivnost...

- **Načelo diskontinuiteta** Nepovjerenje, razjedinjenost i partijsko svrstavanje uzelo je tolikog maha da svaka inicijativa, akcija, a posebno „neka“ strategija, mora da prođe brojne filtere. Ocjena tridesetogodišnje vlasti je gotovo crno-bijela. Ne pravi se suštinska razlika da je do 1997. godine vlast u Crnoj Gori bila pod kontrolom Beograda. Dio jedinstvene vladajuće strukture otrgao se kontroli i na programu i energiji suverenista i reformista izvojevao je nezavisnost 2006. godine, Grupacija pod kontrolom Beograda iskoristila je sve propuste i slabosti postreferendumske vlasti i 2020 osvojila vlast u Crnoj Gori. Nedvosmislen otklon i kritika svega lošeg vezanog za vladavinu vlasti (2006-2020) su „moralna ulaznica“ u današnju političku zbilju. Evidentno je da se po treći put u posljednjih 100 godina, ponavlja „rušenje vlasti“ organizovano iz Beograda, sa namjerom da se preuzme Crna Gora. Pritom „nova elita“ osporava temeljne odrednice države, a zadržala je sve stare loše prakse, partitokratiju, partijsko zapošljavanje, zaduživanje, loše upravljanje državnim resursima itd. **Zato ova strategija promovise načelo diskontinuiteta! Raskid sa prošlošću, lošim praksama, ali i objedinjavanje progresivnih snaga i usmjeravanje društvene energija ka budućnosti.**
- **Načelo koherentnosti** U funkciji i duhu cilja, nove državne, političke, ekonomske i socijalne paradigme i pomenutih načela ove strategije, sve aktivnosti trebaju biti uvezane, koordinisane i vođene ka jedinstvenom cilju – **izgradnja bolje i pravednije, ekonomski razvijenije evropske i građanske Crne Gore** - punopravne članice Evropske Unije.

Deklaracijom, kojom je najavljena izrada Stege, određen je rok da ona bude urađena do dvadesetogodišnjice obnove crnogorske nezavisnosti 2026. god., ali do tada treba živjeti i raditi STEGA-u, da ne bi ostala samo još jedna ideja ili samo „slovo na papiru“. Na nama je da uradimo najbolje što možemo, a rezultate ćemo predstaviti javnosti kao **opšte - javno dobro**.

„Nada nije prognoza ili predviđanje. Ona je **orijentacija duha, orijentacija srca**. Nada je sposobnost da **ustrajemo u nečemu** jer je dobro, ne samo zato što ima šanse za uspjeh ...

To nije mjerenje da li će nešto na kraju **ispasti dobro**, već sigurnost da **to ima smisla**, bez obzira kako će na kraju ispasti“

Vachval Havel

PROGRAMSKE OSNOVE

o izradu

Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru – STEGA

23.12.2024. godine

PROGRAMSKE OSNOVE

za izradu Strategije za evropsku i građansku Crnu Goru

Osnovni pravci djelovanja STEGA-e:

Zaustaviti urušavanje pravne države !

Borba protiv **destruktivnog vođenja ekonomije** uz velika zaduživanja, koje ima za cilj da se obesmisli postojanje Crne Gore kao samoodrživog sistema i dovede do bankrota, prodaje teritorije odnosno postavljanja patrona i prepuštanja upravljanja drugoj državi.

Ojačati strateške državne pozicije, funkcije i vlasništvo: energetika, luke, javna preduzeća i **ne prodavati** aerodrome, vojne objekte i druge nekretnine i državne resurse koji imaju strateški značaj.

Očuvati tekovine antifašima kao civilizacijske i integrativne tekovine Crne Gore sa svim savremenim zahtjevima.

UVOD

Crna Gora je kao rijeka ponornica! U svojoj burnoj istoriji, nekoliko puta je nestajala sa istorijske scene i vraćala se. Sada joj ponovo prijeti nestajanje. Poslije referenduma 2006. godine umjesto da, kao suverena država, krene ubrzano ka Evropskoj uniji, putem **institucionalnog razvoja**, utonula je u partitokratiju, institucionalnu apatiju, korupciju i kriminal. Poslije smjene tridesetogodišnje uglavnom jednopartijske vlasti i preuzimanja vlasti od partija i političara koje je instalirala SPC, promjene su, umjesto na bolje, otišle u kontra smjeru. Kako institucije nijesu radile svoj posao, a „srpski svet“ je sa „kadrovima po dubini“ i sa osvojenom vlašću agresivno sprovodio svoju „strategiju“, ispostavilo se da Crna Gora ima **dvije ozbiljne prepreke da se konstituiše kao uređena građanska država:**

Mi sami sebi (očekujući da neko drugi radi za nas) - očuvanje i prosperitet Crne Gore od svih nas zahtijeva odbacivanje svijesti koja očekuje da „neko drugi završi posao“. Sada je ponovo vrijeme, da damo doprinos za prosperitetnu i građansku Crnu Goru. Svi koji žele da Crna Gora

bude zajednička kuća i imaju što da kažu, pozivaju se da se uključe u ovaj Projekat. Potencijalni autori moraju potisnuti svoj ego, bez obzira na kvalitet ili kvantitet doprinosa. Rezultat mora biti zajednički i biće djelo svih koji ga budu osmislili, prihvatili i sprovodili do cilja. Zajednički cilj mora biti Crna Gora u Evropskoj uniji i evropski standardi u Crnoj Gori, oslonjeni na našu istoriju, tradiciju, specifičnosti i interese.

Ova skica za strategiju, radnog naziva, „STEGA“ biće javno publikovana, stoga je i sam koncept pisanja dokumenta jednostavan, sažet i razumljiv, sa namjerom da bude dostupan svima.

Prvo se mora početi od prikaza i objašnjenja razloga (uzroka) trenutnog stanja, zatim od određivanja ciljeva kojima težimo, programa i nosioca aktivnosti. građanske države Crne Gore integrisane u EU.

GRAĐANSKA KOHEZIJA – OSNOV ZA EVROPSKO DRUŠTVO

Dugačka je lista crnogorskih podjela. Nepovjerenje, razjedinjenost i svrstavanje uzela je tolikog maha da svaka inicijativa, akcija, a posebno „neka“ strategija, mora da prođe filtere: nacionalne, vjerske, partijske, pa i po odnosu prema bivšoj vlasti. Ocjena tridesetogodišnje vlasti je gotovo crno-bijela. **Za jedan dio građana:** bilo kakva apologetika bi izazvala podozrenje i neprihvatanje ove strategije. Nedvosmislen otklon i kritika svega lošeg vezanog za dugu vladavinu bivše vlasti su „moralna ulaznica“ projekta u današnju političku zbilju. Bez toga, za njih, ova strategija će biti doživljena samo kao još jedan pokušaj odbrane vrha bivše vlasti. **Za drugi dio građana:** po treći put u posljednjih 100 godina, ponavlja se rušenje vlasti organizovano iz Beograda, sa namjerom da se posrbi Crna Gora. Ovi građani čak i ne osporavaju: sve što je bilo loše, nezakonito, itd. kod bivše vlasti. Ističu, da nije bilo rata u Crnoj Gori, da je stečena nezavisnost i članstvo u NATO. O ovom periodu istorija će dati svoj sud. Birači će na izborima pokazati svoj politički odnos. Za konkretne nezakonitosti institucije neka urade svoj posao. Ali promjena vlasti je bila prije skoro četiri godine. Novi su zadržali stare loše prakse, a rezultata još nema .

Zato će ova strategija postupati po **principu diskontinuiteta. Raskid sa prošlošću, objedinjavanje progresivnih snaga i usmjeravanje ka budućnosti.**

Ranije strategije, projekti i programi razvoja pisani na ovu temu od vrlo stručnih autora, sa vizijama i rješenjima koja su bila dobra, uglavnom su završavali u bibliotekama i ladicama, jer ih ni vlast ni neke druge snage nijesu imale namjeru sprovesti. Čak ni strategije poput pametne *specijalizacije S3*, nijesu zaživjele zato što ne postoji dugoročna strategija razvoja Crne Gore. Inkluzivni način izrade ove strategije, odnosno da svi zainteresovani mogu dati doprinos, omogućava da se da širi doprinos njenj izradi i da se od šire društvene zajednice osjeća svojom!

Stoga, sve što je napisano u daljem tekstu je polazište - osnova za dalju nadgradnju i poziv za učešće i doprinos unaprjeđenju ovog dokumenta.

Naravno, s pravom se može postaviti pitanje: **Ima li sve ovo, uopšte, smisla?** Postoji Ustav i zakoni. Postoji podjela vlasti, državne institucije i zakonom propisano djelovanje, partije i njihovi programi, političari i izborna obećanja. Ali, činjenica je da pravna država ne funkcioniše, institucije su slabe i često se zloupotrebljavaju, partije i političari imaju druge prioritete i interese. U Crnoj Gori postoji mnogo pojedinaca i grupa koji, sa manje ili više uspjeha, već djeluju. Ali nedostaje **cjelovit projekat: kako da političari, nosioci javnih ovlašćenja, državni službenici i građani, urade svoj dio posla za prosperitet Crne Gore i njenih sadašnjih i budućih građana.**

Ima li drugog i boljeg načina nego ponuditi jedan ovakav dokument? Mi ga ne vidimo i na nama je da ga uradimo najbolje što možemo i **ponudimo svima kao opšte – javno dobro.**

ŠTO NAM SE, DESILO ?

Nakon Referenduma 2006 godine, vlast koja je bila na pobjedničkoj strani nije krenula putem koji bi donio prosperitet, stabilnost i institucionalni razvoj cijeloj zajednici, nego ka partitokratiji. To je, između ostalog, stvorilo atmosferu za dešavanja tokom 2020. godine. Radi se o ugrožavanju nacionalnog suvereniteta i ugrožavanja principa „**neprobojnosti države**“ koji je kamen-temeljac koncepta suvereniteta i savremenog međunarodnog poretka, a koji omogućava svakoj državi da na svojoj teritoriji razvija svoje nacionalno pravo – „zakon zemlje“. U današnjim uslovima, ugrožava se model neprobojnosti države na način, da vlada druge države, preko svojih organa, utiče na obavljanje funkcija vlade suverene države. Cilj je da, tako slaba Crna Gora, u geopolitičkoj kombinatorici, postane regionalna „moneta za potkusurivanje“.

SPOLJNO POLITIČKI KONTEKST

Regionalni i crnogorski problem je u tome što međunarodna zajednica, u značajnoj mjeri povlađuje Srbiji. Politika koja od nje hoće stvoriti ključnu zemlju regiona narušava demokratske procese u svim zemljama i ne doprinosi evroatlantskoj perspektivi Zapadnog Balkana. Ovakva politika ne bi bila problem da ona nije presudno promijenila dinamiku i odnos snaga u Crnoj Gori koji je dao dugoročnu prevagu srpskom nacionalizmu.

Narativi crkvenih velikodostojnika o Crnoj Gori - maloj Ukrajini i ujedinjenje ili ukrajinizacija, da SPC ima više popova nego Crna Gora vojnika, kao i izjave predsjednika RS, govore da su planovi destrukcije nezavisne prozapadno orjentisane Crne Gore već napravljeni.

Srbija nastavlja da podriva demokratske procese u svim zemljama regiona i politika „srpskog sveta“ u suštini godi imperijalnim interesima Srbije i geostrateškom uklinjavanju Rusije.

Jedina ispravna politika Zapada je tretiranje svake zemlje (na putu integracija) u skladu sa njenim zaslugama, poštujući osobenost i istoriju svake zemlje pojedinačno. Pogrešna politika saveznika u Crnoj Gori je ugrozila osnove na kojima stoji Crna Gora: odvojenost crkve od države, građanski koncept društva, ravnopravnost naroda i građana.

Neki zbog diplomatskog neiskustva, drugi sa namjerom, ali se bilježi trend narušavanja odnosa sa susjedima. Ne smiju se narušavati decenijama poboljšavani i dobri odnosi sa susjedima, poput odnosa sa Zagrebom i Sarajevom, čime se ozbiljno sužava prepoznatljiva i dobrosusjednska politika Crne Gore prema svima u regiji.

Ukratko, prozapadna orijentacija Crne Gore je temeljno ugrožena. Sadašnja deklarativna posvećenost Crne Gore NATO će se dovesti u pitanje kada se ostvare najavljene promjene u obrazovanju i kulturi, te nastavi dalja penetracija srpskog i ruskog uticaja.

STANJE U DRŽAVI

1. Moralni aspekt - mi smo krivi - MI SMO RJEŠENJE

Referendumski pobjednici su se vrlo brzo „selektovali“ u dvije grupe - neko je na lovorikama pobjede uživao u privilegijama, a drugi su se uglavnom bavili svojim životima, boreći se za egzistenciju, uviđajući da vlast i njene institucije ne rade ono zbog čega su izabrane i za šta primaju platu. Taj neshvatljivi odnos prema državi je prije svega moralni problem crnogorskog društva.

Novi sistem vrijednosti počeli su da uspostavljaju „heroji tranzicije“, često nalogodavci i povratnici sa ratišta, šverceri, „bezbjednosno interesantna lica“, kao i SPC. Krajnje sebični, pojedinačni interes ispriječio se ispred kolektivnog - opšteg. To će biti dominantna karakteristika novog sistema vrijednosti!

Odnos prema kulturno-istorijskom nasljeđu tj. prošlosti - izvoru identiteta, i prirodi kao resursu budućnosti, je gotovo tragičan pokazatelj naše civilizovanosti i moralnosti. Ali, sebičnost i nebriga nije ispoljavana samo prema prošlosti, drugima i državi, već i prema najbližima. Prodaja nekretnina, ne ono što je zaradila generacija koja prodaje, nego nasljeđa (đedovine), znači prekid porodične tradicije i porijekla. Moralno neprihvatljiva nadobudnost jedne generacije, da buduće generacije liši đedovine, koja nosi i opasnost od gubitka teritorije, nije brinula nikoga, posebno ne vlast. Značajan dio teritorije je prodat strancima. Zemlja sa malom teritorijom i populacijom, mora očekivati i negativne posljedice tog ponašanja i odnosa vlasti prema zajedničkoj baštini i vrijednostima.

Prihvatanje izbjeglica iz Hrvatske i Bosne, kao i preko 100.000 izbjeglica sa Kosova, svijetli je primjer ljudskosti Crne Gore,

Kao antipod „novom sistemu vrijednosti“, izrodio se drugi zasnovan na antiratnim i patriotskim vrijednostima sa modernom vizijom budućnosti. Uspostavljali su ga: PEN, Monitor, LSCG, SDP i usplamtjela mladost Crne Gore koja je pjevala: „Sa Lovćena vila kliče oprosti nam

Dubrovniče!“ Na toj energiji i modernoj ideji suverene Crne Gore kasnije je i ostvarena pobjeda na Referendumu.

2. Pravni aspekt

Najznačajniji domet Ustava iz 2007. sadržan je u činjenici da je njime utemeljen institucionalni okvir države, te definisan oblik i okvir političkog sistema. Pojedini nedostaci u prvobitnom tekstu otklonjeni su ustavnim promjenama iz jula 2013. (16 usvojenih amandmana) i ovaj ustavni tekst u doglednom vremenu ne bi trebalo da ima značajnije promjene. Proces ustavnih promjena pratila je Venecijanska komisija, koja je, u formi mišljenja, pomogla da se dobije i međunarodno-pravna potvrda kvaliteta ustavnog teksta. U formalno-pravnom smislu, za ovih deset godina, u okviru ustavnog poretka uspostavljene su sve funkcije i institucije u punom kapacitetu i organizacionom ustrojstvu. Državni aparat je kompletiran u svim segmentima sve tri grane vlasti.

Na drugoj strani, samo uspostavljanje institucija nije dovoljno da bi se dala ocjena da je u jednom društvu/državi ostvarena funkcionalna i institucionalna demokratija. Ta ocjena prevashodno zavisi od kvaliteta njihovog funkcionisanja, primarno onih institucija koje su temelj demokratskog društva - parlament, sudovi i institucije tzv. četvrte grane vlasti (nezavisni regulatori).

Konceptu ustavnog patriotizma, suprotstavljen je sve prisutniji i aktuelni interesni patriotizam, koji je nastao kao posljedica neoliberalnog koncepta i nedovršene tranzicije. Zasnovan na pragmatizmu, ovaj “patriotizam” razara ustavne principe socijalne pravde i vladavine prava i stvara “elitu” koja opstaje bez obzira na državne i ustavne oblike, nacije i ideologije. Stoga, crnogorsko društvo, poslije 15 godina moderne ustavnosti, ima izbor da li će u budućnosti slijediti kvazi-patriotske modele i u ime navodnog očuvanja države ili zaštite nacije, a zapravo ih slabiti, ili će graditi koheziju društva na ustavnim principima gdje je građanin suštinski nosilac suvereniteta, Ustav i zakoni neselektivni garant prava i sloboda, a država zajednička kuća svih bez obzira na naciju, vjeru ili druge posebnosti.

Potreba i osnovni demokratski postulat da se sistem mijenja kroz izborni proces 2020. godine dovela je do **smjene dugotrajuce vlasti**, ali ne i do njene zamjene reformisanim i zdravim političkim supstratom. Posljedice toga su radikalno skretanje društva u „desno“, njegova ekstremna klerikalizacija, do sada nezabilježen pad insitucionalne moći države, enormna zaduživanja i ugrožavanje javnih finansija, koje prati atrofija EU procesa i gubitak spoljnopolitičkog kursa zemlje koji je bio najbolji segment ukupnih politika od 2006. godine. Crna Gora, vođena tuđim interesom, danas je postala, „**slaba tačka**“ na Balkanu, koju su strane diplomate opisivale kao državu sa „institucionalnom agonijom“. Kompletiranje Ustavnog suda, Tužilačkog savjeta, izbor Vrhovnog državnog tužioca, itd. promijenilo je retoriku, ali suštinski rezultati se tek očekuju.

3. Socijalni aspekt

U proteklim decenijama, koje nazivamo „tranzicijom“ u crnogorskom društvu nastao je niz ozbiljnih socijalnih problema: raslojavanje, nezapošljenost, siromaštvo, masovno iseljavanje sa sjevera Države, nasilje u porodici, itd. Crna Gora je bila nespremna: za rat u okruženju, dugogodišnje ekonomske sankcije i izolaciju, hiperinflaciju, rijeke izbjeglica i raseljenih lica, i nestabilne državne tvorevine koje su se smjenjivale. Socijalističku ekonomiju je zamijenila ekonomija preživljavanja koja je zanemarila formalne okvire. Iz šverca nafte i cigareta pod pokroviteljstvom države isplaćivane su penzije, radnici dobijali plate iako njihove fabrike nijesu radile, povezivao se staž za odlazak u penziju, itd. Siva ekonomija je preplavila i danas je nezaobilazna tema u narativu svih političara. Ekonomija preživljavanja imala je visoku cijenu, ne samo u pomenutim socijalnim problemima koji nijesu prevaziđeni, već što su se razvile snage koje je teško vratiti u zakonito poslovanje. Današnje aktivnosti Specijalnog državnog tužioca usmjerene su upravo na te snage koje su se tada razvile. Neko se „snašao“, neko nije! Tako je počelo raslojavanje i siromaštvo.

Nezaposlenost je najsloženija problematika, ne samo kod nas. Postoji potreba za radnom snagom, ali istovremeno nezainteresovanost za najveći dio poslova koji se nude u Crnoj Gori – srednje i niže stručne spreme (turizam, zanatstvo i uslužne djelatnosti). Ono što ne žele da rade kući, rade u inostranstvu. Za veće pare, ali i neuporedivo veću žrtvu. Najpoželjnija radna mjesta su u državnom sektoru. Država je najveći poslodavac.

Zapošljavanje prvenstveno partijskog kadra upitnog kvaliteta u državnim ustanovama i preduzećima: prekobrojna i neupošljena radna snaga u cilju kupovine birača na izborima!

Raspad dotadašnjeg (socijalističkog) sistema vrijednosti i slabljenje institucija, uključujući i porodicu, stvorio je ideološki vakuum koji je najspremnije dočekala i popunila Srpska pravoslavna crkva. Značajno prisustvo siromaštva pogodovalo je pastoralnom i socijalnom djelovanju SPC, koja je otvarala narodne kuhinje. Čak je i na Cetinju, simbolu suvereniteta Crne Gore, otvorena narodna kuhinja 2011. godine.

Veliki rizik za Crnu Goru je njena socijalna raspolućenost na klasu bogatih i mnoštvo siromašnih. Siromašni su žrtve populizma u politici, političara koji lakim obećanjima, pridobijaju mase. Ne rijetko se na socijalne frustracije nadovežu i nacionalističke pobude.

Jačanje uticaja crkve na političke i društvene procese, uz hronične društvene krize, postavilo je crkvu mnogim ljudima kao vrijednosni orijentir u pitanjima politike, morala, porodičnog života, vaspitanja, obrazovanja. Posebno je vidljivo da se mnogi mladi okreću crkvi s potrebom da pronađu smisao i obrasce za formiranje svog identiteta, koji očigledno manjkaju među tradicionalnim uzorima u procesu socijalizacije u našem društvu. Obrazovni sistem već duži period ne uspijeva da održi savremene reformske pravce u pripremi djece i mladih za dobar život i posao, a jednako ne daje dovoljno podrške razvoju ličnosti djece i mladih (vaspitna uloga), tako da crkva i tu nalazi prostor za svoj upliv. Evidentno je neskriveno djelovanje sveštenih lica, ali i nekih prosvjetnih radnika, upućujući i vodeći mlade ka crkvi. Stoga je opasno i pogrešno sve

vjernike SPC i sve učesnike litija i svrstavati u „izdajnike“, što nerijetko čine oni koji ne žele i neće da vide dubinu socijalnog jaza koji je nastao u Crnoj Gori u proteklom decenije.

4. Ekonomski aspekt

Raspad SFRJ Crna Gora je dočekala ekonomski potpuno nespremna. Gubitkom jugoslovenskog tržišta i izolacijom, **crnogorska ekonomija se urušila**. Preindustrijalizovana (industrija preko 35%), odveć deagrarizovana (poljoprivreda 14%) i nerazuđena (građevinarstvo 7% i usluge 44%). a kao opšte-društvena potreba razvoja SFRJ u doba donošenja investicionih odluka o izgradnji energetskih i metalurških objekata, a kasnije privredne infrastrukture, na pragu tranzicione recesije, ispoljila se, kao „graničnik razvoja“. Nekonkurentna crnogorska industrija izgubila je svoje tržište. Spoljna trgovina bila je onemogućena, kao i dolazak stranih turista.

Kumulirani interni i eksterni šokovi, uz talas hiperinflacije i eksploziju neformalnog sektora ekonomije, te veliki broj izbjeglica, uzrokovali su, samo u 1993. godini realni pad BDP-a za čak 36%. Brodove crnogorske pomorske flote, zarobljene po svjetskim lukama, potopili su troškovi ležarine, i od toga se nikad nije oporavila. Visoka cijena ovog ekonomskog urušavanja bila je plaćena ogromnim rastom neformalnog sektora i ulaskom u svojevrsnu ekonomiju preživljavanja.

Prestankom rata u okruženju, ekonomija se sporo oporavljala. Dolazi međutim, do pogoršanja političkih prilika unutar „treće“ Jugoslavije, koje kumuliraju novim međunarodnim sankcijama, te NATO intervencijom na SRJ, novim talasom raseljenih lica i izbjeglica, i novim talasom inflacije. Ekonomski, a kasnije i politički otklon, Crna Gora je, uz podršku EU, a posebno Njemačke, našla u odluci o unilateralnom uvođenju njemačke marke kao platežnog sredstva u Crnoj Gori, koju je od 2002. godine zamijenio euro. Tih je godina u Crnoj Gori rasla i preovladala ideja, a zatim i zvanična politika, postepenog kreiranja sopstvenog ekonomskog sistema, odnosno ekonomske politike.

Povratkom SRJ u sistem UN krajem 2000. godine, ekonomija preživljavanja trebala je biti zamijenjena vraćanjem formalnom sektoru i planiranjem ekonomske politike i razvoja, jačanjem institucija i rastom transparentnosti, uz snaženje pravosuđa. To se, na žalost, nije desilo, jer su se neformalni tokovi i trgovina teško vraćali u redovni režim poslovanja, posebno uz slabe inspekcije i sudove, bez sankcija.

Nadolazeće dobre ekonomske trendove početkom ovog stoljeća i postepeni ekonomski oporavak Crne Gore, ugrožavala je **nekontrolisana privatizacija** tek prepoznatog državnog kapitala, koja je često dovodila do raskida ugovora, dok je dolazak stranih investitora, često sa egzotičnih destinacija, bio praćen prevelikim ustupcima i olakšicama, netransparentnim pregovaranjem, raskidima aranžmana i mnogim izgubljenim arbitražama, a po crnogorskim opštinama ostale su puste i oronule fabričke hale, kao nijemi svjedoci prošlog vremena, što se desilo i sa mnogim vrijednim turističkim kompleksima, zarobljenim u beskrajnim sudskim sporovima i neuspjelim tenderima. Dolazi do ekspanzije servisne ekonomije, na račun industrije (usluge rastu na gotovo 60% BDP-a, a industrija pada na 21%).

Ponijeta energijom rastućeg pokreta za nezavisnost, Crna Gora je preskakala osnovne lekcije očuvanja vrijednih prirodnih resursa i stečenog ekonomskog bogatstva, koji su, zajedno sa jačanjem institucija, trebali biti temelj za ekonomsku nezavisnost zemlje i njeno uključivanje u savremene ekonomske odnose. Maćehinski odnos prema prirodnim ljepotama Crne Gore i njenim ekonomskim resursima, dugoročno je slabio potencijal rasta. **Slabo pravosuđe** nije zaustavilo kompromitovani proces privatizacije i sumnjive investitore, što je otvorilo vrata bezakonju, zloupotrebama i rasprostranjenoj korupciji na svim nivoima, koja nije završavala sudskim epilogom i oduzimanjem nezakonito stečene imovine. Prvi smo ukidali robne rezerve u regionu, brisali zaštitnu klauzulu za nacionalne ponuđače kod javnih nabavki, liberalizovali smo trgovinu, carine i uveli brojne poreske i druge olakšice stranim investitorima, pogoršavajući time poziciju domaćih preduzeća na lokalnom tržištu, a što nam sve nije donijelo dobre strateške partnere, sa kojima smo trebali snažiti našu ekonomiju i kreirati nova radna mjesta.

Zavarao nas je investicioni bum poslije obnove nezavisnosti, za koji smo mislili da će vječno trajati, ali poslije tri godine, neprijatno otrežnjenje doživjeli smo dolaskom svjetske ekonomske i finansijske krize, sa dvostrukim dnom, od koje smo se sporo oporavljali.

Novi investicioni ciklus, simbolizovan otvaranjem velike investicije prve dionice autoputa, trasirali smo rastom zaduženja i čestim emitovanjem euroobveznica, ali smo sve više, odustajali od zlatnog budžetskog pravila, pa umjesto u investicije, značajan dio novih zaduženja, izvršna vlast sve je više pretakala u potrošnju. Tako ranjive na spoljne šokove i dugoročno zadužene, zatekla nas je i **pandemija**, koja je zaustavila turizam i putovanja, i gotovo cijeli sektor servisa, a ekonomsku politiku spustila na nivo pokrivanja minimalnih plata i socijale od strane države, te odlaganja plaćanja kredita bankama.

Učešće **priliva direktnih investicija** iz Srbije u Crnu Goru kontinuirano raste od obnove nezavisnosti, a najveće je poslednje dvije godine, kad Srbija zauzima prvo mjesto sa gotovo 15% priliva, dok je Rusija na drugoj poziciji sa 13%. U 2023. godini, kada su se neto strane direktne investicije prepolovile u strukturi BDP-a (na svega 6.5%), prilivi direktnih investicija iz Srbije i Rusije stabilno rastu. Tokovi SDI evidentno govore o strateškim ekonomskim prioritetima, ali i političkim afinitetima u vođenju ukupne javne politike u zemlji.

Crna Gora jeste za **regionalnu ekonomsku integraciju**, ali da se pri tome pažljivo analiziraju pitanja bezbjednosnih aspekata otvaranja granica, pitanja poštovanja standarda bezbjednosti hrane koja ulazi u Crnu Goru, jačanja inspeksijskih kontrola, saradnje carine i granične policije, ne samo sa susjedima, već i sa evropskim partnerima, na putu ka jedinstvenom evropskom tržištu, kome težimo. Na tom putu, međutim, moramo misliti, kao država, i na zaštitu potrošača, ali i na dozvoljenu i potrebnu podršku i podsticaj sopstvenoj poljoprivredi, ruralnom razvoju, ali i ozelenjavanju i oporavku sopstvene industrije.

Postpandemijski oporavak i dalje se komplikuje, hroničnom političkom nestabilnošću u zemlji, ali i spoljnim miješanjima, novim geopolitičkim rizicima, ratom u Ukrajini, energetsom krizom svjetskih razmjera i rastućom političkom nestabilnošću u regionu i širom Evrope.

Crna Gora je prihvatila veoma **ambiciozne energetske-klimatske ciljeve** krajem 2022. godine i pridružila se grupaciji evropskih zemalja koje teže niskouglednom razvoju (restrukturiranje izvora električne energije prema obnovljivim izvorima energije, posebno značajnije uvođenje energije sunca i vjetra, smanjenje emisija u svim sektorima i značajan rast energetske efikasnosti), što povlači ulaganja u mjere mitigacije i adaptacije u svim sektorima industrije, posebno u poljoprivredi, očuvanje šumskih resursa, pa sve do održivih i niskouglednih investicija u turizam. Međutim, samo uključivim dijalogom možemo doći do prioritetnih investicija za ostvarenje ovih ciljeva.

Za početak, neophodno je **dati doprinos javnoj raspravi o prostornom planu Crne Gore**, pa redom, integralno i sektorski. Stoga ćemo se u novom dokumentu, posebno baviti sektorskim politikama, posebno poljoprivredom, industrijom, građevinarstvom i turizmom.

5. Unutrašnjo-politički aspekt

Pad povjerenja u crnogorske institucije, visoka percepcija korupcije na svim nivoima koja razara ekonomiju i društvo zemlje, prepoznavanje dubine organizovanog kriminala u zemlji i regiji, te usporavanje procesa integracija u Evropsku uniju i nezadovoljstvo životnim standardom, uz evidentno strano miješanje u sve sfere života – stvorili su pogodno tle za **rast populizma** kao osnovnog mehanizma osvajanja izbornog tijela, u sve češćim i iscrpljujućim mnogobrojnim izborima na svim nivoima.

Vlade počinju da se pamte po rednim brojevima, a ne po ekonomskim programima. Umjesto političke debate, javnu scenu je preplavila otvorena politička trgovina, a u zapošljavanje u javnom sektoru uvode se neskrivene i pogubne partijske kvote „po dubini“, koje ne daju ograničenom broju stručnih i koliko-toliko iskusnih kadrova da dođu na mjesta rada i odlučivanja o važnim politikama.

Razočarani i osiromašeni glasači lak su plijen populističkim obećanjima aktuelnih vlada koji se baziraju na preraspodjeli skromnog crnogorskog budžeta, u vječitoj trci sa inflacijom, te planom zaduživanja i plaćanja dospjelih anuiteta.

Da bi sačuvala unutrašnjo-političke izazove i nepovoljne ekonomske prilike, Crna Gora polako ulazi u začarani krug zaduživanja radi refinansiranja starih dugova i pristiska narasle javne potrošnje.

Ovaj sažeti prikaz jasno ukazuje da je Crna Gora zahvaćena dubokom ekonomskom krizom koja izvire iz još dublje društvene i političke krize.

Odsustvo strategija i sukobljenost privrednih aktivnosti: masovna gradnja protiv turizma i poljoprivrednog zemljišta. Eksploatacija prirodnih resursa protiv ekologije. Uvoznički lobi protiv domaće proizvodnje. Devastacija šuma, rijeka, ugrožavanje vodoizvorišta. Potpuno zanemarivanje proizvodnje, pa čak i sa skromnom podrškom informacionim tehnologijama, u današnje doba tzv „četvrte industrijske revolucije“.

6. Obrazovni aspekt

Obrazovni sistem kao stub društva, koje je u dubokoj krizi, svjesno je duže vremena urušavan centralizovanjem, politizovanjem i intenzivnom klerikalizacijom.

Obrazovanje u Crnoj Gori je nekvalitetno a Crna Gora je preplavljena kupljenim i bezvrijednim diplomama iz okruženja. Potvrda da nam je obrazovanje nekvalitetno je da je skoro polovina mladih koji završe obavezno osnovno obrazovanje funkcionalno nepismena! Većina od njih za nastavak školovanja upisuje srednje stručne škole. Nedostaju mladi obrazovani za deficitarna radna mjesta u turizmu, poljoprivredi, zanatstvu i uslužnim djelatnostima, kao i za poslove budućnosti u Crnoj Gori, i u EU: informacione tehnologije, vještačka inteligenciju, genetiku, ekologiju. Osnovno i srednje obrazovanje je nekonkurentno, što su pokazale međunarodne evaluacije.

Smanjenje nedjeljne norme časova i nastavnicima u osnovnim školama je dovelo do toga da naši nastavnici u učionicama nedjeljno provode 29% manje vremena u odnosu prosjek koji provode nastavnici u učionicama u zemljama OECD. Ove činjenice, naravno, nijesu obeshrabrile sindikate da traže neselektivno povećanje naknada.

Visoko obrazovanje koje ne školuje dovoljno mladih za potrebe razvoja Crne Gore i poslove budućnosti u Evropskoj uniji, dobija u značajnoj mjeri loš kadar iz srednjih škola, posebno srednjih stručnih iz kojih se većina upisuje na studije. Nedovoljna je razmjena sa međunarodnim visokoškolskim institucijama, nedovoljna je saradnja sa privredom. Rejting UCG na rang listama univerziteta u svijetu je nizak ili ga nema na nekim rang listama. Nastava je daleko od Bolonjskog standarda, naučni rad takođe. Neki studijski programi nemaju dovoljan broj studenata i pitanje je za čije potrebe se oni školuju. Nedostaju studijski programi: hemije i arheologije.

Obrazovni sistem u Crnoj Gori zanemarivanjem istorije i revizijom istorijskih činjenica ne razvija osjećaj pripadnosti Crnoj Gori. Ugrožava identitetske i antifašističke vrijednosti kao integrativne vrijednosti u Crnoj Gori i sa Evropom. Zanemarivanje znanja o evoluciji otvara prostor za teoriju kreacionizma. Brutalna politizacija, nezakonito finansiranje i otvaranje vjerskih škola jasno ukazuje da velikodržavni projekat, prožimajući sistem obrazovanja, nije propustio da iz temelja ugrozi Crnu Goru.

7. Zdravstveni aspekt

Za crnogorsku, relativno malu populaciju na ovako zdravom i lijepom dijelu planete, za zdravstvo se izdvajaju velika finansijska sredstva. Posebno za lijekove. Prevencija, kult zdravog života, umjesto uzimanja lijekova, odnosno liječenja, postoji kod malog dijela populacije. Alkohol, duvan, a u novije vrijeme i droga, zagađena životna sredina, nezdrava ishrana i nedovoljna fizička aktivnost, učinili su ovu populaciju, sa izvanrednim zdravstvenim i fizičkim predispozicijama, jako izloženom navedenim rizičnim faktorima, što rezultira povećanim obolijevanjem i umiranjem. Nekoliko činjenica koje govore u kakvom zdravstvenom ambijentu živimo i na kakve zdravstvene usluge možemo da računamo:

1. Reforma zdravstva nije dovedena do kraja pri čemu primarna zdravstvena zaštita, kao osnova sistema, neadekvatno funkcionira, a sekundarni i tercijarni nivo (bolnice i Klinički centar Crne Gore), ne mogu da odgovore na zahtjeve za pružanjem kvalitetne i na vrijeme date zdravstvene usluge;

2. Nedostatak cjelovitog i adekvatnog informacionog sistema u zdravstvu i posebno neadekvatnog sistema izvještavanja i njegovog značaja, utiče na realno sagledavanje adekvatne zdravstvene slike populacije u Crnoj Gori;

3. Prema postojećim podacima, najčešće nezarazne bolesti su u porastu;

4. Nezadovoljstvo i pacijenata i zdravstvenog osoblja;

5. Neusklađenost javnog i privatnog sektora;

6. Nedefinisani izvori finansiranja javnozdravstvenih usluga i ustanova koje ih pružaju;

7. Ogroman i neproporcionalan (u desetinama miliona eura) rast troškova za lijekove kao posljedica „djelovanja“ različitih faktora, prije svega neracionalne upotreba lijekova u sistemu, nedostatka vodiča i protokola, adekvatne kontrole, monopola na tržištu lijekova, itd. ;

8. Nije prepoznato da zdravlje mora da bude dio svake politike. Jedino tako se stvaraju uslovi da se može očuvati i zdravlje pojedinca, a time i populacije, čak i životinja i biljaka, odnosno zdravog životnog okruženja. Nije prepoznato ni da „zdravlje“ ne mora biti samo trošak. „Zdravlje“, odnosno zdravstveni turizam može biti prepoznatljiv i značajan dio turizma kao medicinsko-rehabilitacioni, stomatološki, estetski itd. Nije prepoznato, da to što je Crna Gora mala država, sa svim obilježjima, može da se pretvori u prednost zbog jednostavnosti uvođenja novih savremenih medicinskih načina liječenja od tele- medicine do individualizacije terapije zavisno od genetike pacijenta. U konačnom, sistemom zdravstva nezadovoljstvo na sve strane, a pritom neodrživo i skupo.

8. Kulturni aspekt

Institucionalni okvir za kulturu postoji u prihvatljivom obliku: ministarstvo, univerzitetske jedinice, srednje školske ustanove, muzeji, galerije, pozorišta, biblioteke, sale, kulturno-umjetnička društva, udruženja umjetnika i kulturnih stvaralaca i dvije akademije za nauku i kulturu.

Izdvajaju se sredstva iz budžeta - nedovoljna ili možda nepravedno podijeljena ili izvori značajnih sredstava idu mimo bilo kakve kulturne strategije npr, Novogodišnji dočeci! iza kojih stoji sumnja u isplativost, problematičan izbor prema ličnim afinitetima, i upitnost u kvalitet i aktuelnost nekih isluženih umjetnika. Imamo bogatu istoriju, umjetnike internacionalnog nivoa: slikare, muzičare, pisce, glumce i reditelje.. ali pop kultura se odvija po srpskom kulturnom modelu sa dominacijom folka i td., sa nestajanjem klasičnog plesa i crnogorskog folklor. Iako imamo i mediteranski kulturni model, koji je prisutan uglavnom na primorju, sa epicentrom u Kotoru.

Mediji su institucionalno svrstani u Ministarstvo kulture. Gotovo svi su u stranom vlasništvu i diktiraju upravo ovaj nivo i izbor. Sa ovakvim medijskim odnosom snaga i današnjim razornim djelovanjem medija, Crna Gora ne može opstati. Crna Gora mora imati svoje medije!

Odnos prema kulturno istorijskom nasljeđu od paleolitskog lokaliteta (Crvena stijena) do sadašnjih vremena je stihijski, destruktivni, ignorantski i kriminalan. I u podmorju i na kopnu. Riječju, tragičan! Rušenja, preziđivanja, krađe čak i iz muzeja, otvaraju pitanje ko smo i šta smo postali?

Najveći nedostatak je koherentnost, odnosno uvezanost kulturnih aktivnosti, dešavanja, potreba i finansiranja. Crnogorska kultura nedovoljno razvija osjećaj pripadnosti Crnoj Gori. U ovom periodu kada se događaju sveobuhvatne velikodržavne aktivnosti počevši od prisvajanja istorije, istorijskih ličnosti i njihovih djela do materijalnih tragova koji se svjesno uništavaju, mijenjaju, označavaju da nijesu naši u otvorenim datotekama i drugim izvorima informacija današnjih generacija, uloga kulture je na prvoj liniji odbrane.

9. Prostorni aspekt Crne Gore

Stavljen na javnu raspravu, Prostorni plan Crne Gore, drugi najvažniji dokument poslije Ustava, oslanja se na njen ključni resurs – prostor i geo-strateški položaj. Crna Gora mora uskladiti prostornu i zemljišnu politiku sa ustavnim opredjeljenjem kao ekološke i socijalno pravedne države. Izostanak odgovorne politike urušava prostor i državu. Transformacija sistema planiranja nije pratila prelazak na tržišni kapitalizam, što je otvorilo prostor za neodgovorno i nezakonito postupanje.

Crna Gora, iako rijetko naseljena, nema cjelovite prostorne podatke, što otežava održivo gazdovanje. Nekontrolisano urbano širenje, često vođeno investitorskim interesima, ugrožava poljoprivredna zemljišta i zaštićena područja. Zemlja sadrži 1,2% svjetske flore na samo 0,01% svjetskog kopna, ali pritisci na prirodne resurse stalno rastu.

Odgovorna prostorna politika zahtijeva zaštitu prostora kroz zakonodavstvo, podizanje svijesti javnosti i promišljeno upravljanje resursima. Nužno je razlikovati urbani rast od razvoja, favorizovati obnavljanje postojećih kapaciteta („brownfield“ investicije) i ograničiti izgradnju na netaknutim prostorima („greenfield“ investicije).

Crna Gora mora uskladiti prostornu politiku sa EU ciljevima, smanjiti regionalne razlike i jačati koheziju. Prostorne koncepcije treba da promovišu kvalitet života, pravdu i održivost. Ključni koraci uključuju sistematizaciju prostornih podataka, unapređenje kvaliteta prostora, edukaciju javnosti i implementaciju međunarodnih standarda.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj projekat teži da ponudi odgovore na sljedeća otvorena pitanja:

1. **Kako okupiti i pokrenuti prosutu evropsku i građansku energiju** i osjećaj pripadnosti Crnoj Gori. Osjećaj pripadanja Crnoj Gori je rastao dok je rastao životni standard u Crnoj Gori. Osjećaj pripadnosti Crnoj Gori se nije mogao izgraditi isključivo istoricizmom, već socijalnom inkluzijom i osjećanjem objektivnog prosperiteta građana Crne Gore. Crnu Goru treba graditi kroz ekonomsku emancipaciju „običnog čovjeka“. Ovo podrazumijeva politike otvaranje novih radnih mjesta, podsticanje privatnog preduzetništva, dostupne grantove i jeftine kredite za održive biznis ideje.
2. **Kako riješiti ekonomske i društvene probleme** kako bi Crna Gora bila ekonomski samoodrživ sistem politički uvažen subjekat i društveno poželjan ambijent za sve njene građane.
3. **Kako se oduprijeti velikodržanim projektima i malignim uticajima** iz kojeg je najvažniji zahtjev za pristup strateškim lokacijama u Crnoj Gori.
4. Kako se postepeno, obuhvatno i održivo **osloboditi uticaja kriminalnih struktura na rad državnih insitucija**, uz pomoć strateških partnera i efikasnih reformi u bezbjednosnom sektoru, kao i ostalih nezakonitih radnji koje su sprovodile institucije ili propuštale da sprovedu.
5. **Kako osnažiti građanski i evropski supstrat crnogorskog društva**, kako bi se zaustaviili retrogradni i antidržavni projekti. Lijepoj ideji promocije slobodne i ponosne Crne Gore, energiji koju stvara prepoznatljiva ikonografija, neopravdano se spočitava asocijacija na kriminal, korupciju i bahatost.
6. **Kako učiniti Državu prosperitetnom?** Za bilo kakav napredak a posebno ubrzani, potrebna su značajna sredstva. Ta sredstva su najpoželjnija iz EU fondova. Istovremeno, Crna Gora treba da se institucionalno, društveno i ekonomski pripremi za ulazak u EU, kao i da tokom pristupnih pregovora minimizira potencijalne negativne efekte.